

ИНФОРМАЛНОТО – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО ПРЕД ФИЛОСОФИЯТА НА ХХІ ВЕК

ТАНЯ ЖЕЛЯЗКОВА – ТЕЯ

Tanya Zhelyazkova – Teya

INFORMAL - A CHALLENGE TO PHILOSOPHY OF XXI CENTURY

Author's attempt to apply the predicate "informal" as part of the triad "formal", "non-formal" and "informal" to different theoretical objects that define the basic characteristics of the society. Analyze the trend to personalize global world through informalisation of being a serious challenge to the interpretational tools of philosophy in XXI century.

Key words: Informalisation of knowledge, informal economy, informal practice, informal experience, informal activities, informal labor, informal environment, informal relations, informal culture, informal education, experienceology, informal epistemology.

I. Предизвикателствата на времето

Все по-често изследователите изпитват затруднения да описват, анализират и обясняват ставащото в началото на Третото хилядолетие. Причината е в темпото, с което се сменят прогнозите с реалностите и отминалия опит.

Уникалността на края на ХХ век и началото на ХХІ век отправя изключително предизвикателство към философията като глобална осмисляща рефлексия. Невъзможността на много от приетите концепции да работят и неадекватността на утвърдените понятия към променените само за няколко години условия, поставя на изпитание не само авангарда на световната наука, но и интерпретативните механизми, лежащи в основата на философското мислене. Последното е изправено пред процедурния казус да напусне спокойствието на традиционния поглед “отвън” и “отгоре” и да усвоява “в крачка” налагащия се нов поглед “отвътре” и “отдолу”.

В условията на този обективно зададен контекст философията днес е обърната повече към себе си като онтология, към миналото си като „археология“, частично към настоящето като политология и твърде слабо към бъдещето като футурология. Владеещите философския инструментариум предпочитат да се самозатварят, вместо да отворят самата философия като мисловен инструментариум за интерпретиране на живота като философия. Това обстоятелство до голяма степен блокира процеса на разбирането на ставащото, защото Третото хилядолетие започна с криза на ценностите, а разбирането се основава на ценностите, преживяни в опита като усещане за духа на нещата.

Философското осмисляне на разбирането може да даде многоизмерен поливариантен ключ към познанието, което се трансформира от знанието след преминаването през филтъра на чувствата, а това в най-голяма степен се осъществява чрез информалното образование. Не е утопия да се предположи, че може би живеем в началото на нова информална културно-историческа епоха в развитието на човешката цивилизация, която сменя в себе си най-доброто от предишните осем. Но това ще стане като си „върнем реалността, която формализмът ни е отнел” (Димитров, А., 2003, с. 275).

Променената онтологична и гносеологична среда, обременена от процесите на универсализъм и партикуларност, води до необходимостта да се осмисли от философска гледна точка процеса (битийстването) и продукта на този процес – житейския опит. Това осмисляне следва да потърси проекциите на няколко съществени въпроса:

1. Как по-лесно да се възприема и осмисля знанието след постмодерното време, белязано с криза на ценностите и с прозиращи информални характеристики?

2. Кой е смислообразуващият фундамент в новия свят, характеризиращ се с икономика на знанието, технологични иновации, branding култура и мултинационални общества?

Търсенето на отговорите на тези въпроси надхвърля значително задачата на настоящата статия, поради което ще ограничим полето на анализ до формулираната тема за „информалното“.

II. Терминологични уточнения

Поради използването в настоящата разработка на европейски термин от латински произход, който още не е придобил достатъчна популярност в България, се налага да уточним съдържанието не само на конкретния термин, в случая «информално образование», но и останалите термини, с които той е в терминологична триада – формалното и неформалното образование. За целта ще се позовем на последните дефиниции, които са дадени в COUNCIL RECOMMENDATION of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning.

“*Формалното учене* означава учене, което се извършва в организирана и структурирана среда, която е специално предназначена за учене, и обикновено води до присъждането на квалификация под формата на свидетелство или диплома.”

“*Неформалното учене* означава учене, което се осъществява чрез планирани дейности (по отношение на учебните цели и учебното време) и при наличие на някаква форма на подпомагане на учебния процес (напр. връзка между учещ и преподавател).”

“*Самостоятелното (информалното) учене* означава учене, което е в резултат на ежедневни дейности, свързани с работата, семейството или свободното време. То не е организирано или структурирано по отношение на целите, учебното време или подпомагането на учебния процес; самостоятелното

(информалното) учене може да е непреднамерено от гледна точка на учещия.” (Препоръка, с. 5)

Не подлагаме на съмнение дефинициите на формалното и неформалното учене, както и други дефиниции, които са ни известни, свързани с тези два вида образователни дейности. Те съдържат ясна демаркационна линия помежду си и трудно могат да бъдат объркани.

Проблемна е дефиницията на третия вид образователна дейност “информално учене” (образование), за която съществуват доста разнообразни, твърде широки и конкретизирани чрез примери определения. Причината се корени в недостатъчното изследване на реалността, която терминът изразява, както и в неустановеността на еднозначни и приемливи от теоретичите и практиците параметри на тази реалност, която трябва да се означае с термина. Трудността произтича от обстоятелството, че този вид образование прониква целия и цялостен жизнен път и опитност на човека, които трудно могат да бъдат рамкирани нито времево, както е във формалното образование, което протича в определен отрязък от жизненото време на човека, нито целево, както е в неформалното образование, което преследва постигането на определени образователни резултати.

Информалното образование е навсякъде, то е самия живот, който се явява в ролята на учител. Обучението е битийстването, в чийто център е Аз-а. И ако формалното образование е “повторение на правилни отговори”, а неформалното образование е “търсене на отговори” (Clarijs, Rene. 2008, p. 27-30), то информалното образование е поставяне на въпроси. Различията между тях са съществени и по отношение на резултатите от образователния процес. Формалното е «професионално ориентирано образование», неформалното е «образование, ориентирано към развитие на личността» (Пак там), докато информалното образование е ориентирано към успешно живеене.

Пълната съпоставителна таблица между трите вида образование по четиридесет и четири критерия, като приносната част е третата колона за информалното образование, можете да намерите в публикацията на автора «Информалното образование – необходим инструмент в обществото на знанието» (Желязкова-Тея, Таня. 2010, с. 543-545).

Разработвайки до детайли информалното образование, достигнахме до идеята, че все пак трябва да се даде цялостна и достатъчно експлицитна дефиниция за него. За целите на настоящото изследване ще използваме отново собствено формулираната и в други наши публикации дефиниция на информалното образование като **неорганизирано, неструктурирано, несистематизирано и непреднамерено натрупване на знания, умения и навици** (включително компетентности) **в процеса на живеене**.

Поради обстоятелството, че теорията не е естествен език, а като страна-член на Европейския съюз (ЕС) България се намира в контекста на макролингвистична ситуация, в която съществува общ гръко-латински пласт на повечето европейски езици, за изследователите, законодателите и ползвателите на езика е по-важно да бъдем разпознаваеми в ЕС (заради наличието на над 26 официални документа, свързани с информалното образование), ползвайки без превод

термина “информално образование”, отколкото в носителя на езика, налагайки заблуждаващия полисемантичен превод “самостоятелно учене”. Така се избягват проблеми с развитието на езика, с превода, с нормативната уредба и с комуникацията, особено при обратния превод (самостоятелно като наречие в обратния превод е “separately” или “by himself”, самостоятелно учене се превежда само с “learning”, а самостоятелно образование – със “self-education”). „Заемането на чужди думи е резултат на икономически, политически и културни връзки с други народи, когато заедно с навлизането на нови обекти, нови понятия се заемат и техните названия“ (Попова, М. 2013, с. 117-118).

Не можем да се съгласим с официално становище на Института за български език към БАН (изпратено до Фондация «Институт за информални иновации» - www.iii-bg.org), че неформалното учене и информалното учене имат еднакъв смисъл, т. е. еднакво значение на езиковата форма поради еднакия смисъл на техните първи компоненти неформален и информален в българския език.

По наше изследване, осъществено в «Речник на чуждите думи в българския език» (с. 275-289), в него са включени 32 чужди думи с представка „ин“, като в 15 от тях се превежда като „не“, в 14 като „във“ и в 3 като други, от което следва, че ни би следвало да се твърди за липса на традиция за използване на представката “ин” в българския език, както и за нейното превеждане единствено като “не”. Допълнително доказателство за това са следните терминологични триади: валиден, невалиден, инвалиден (нездрав); дискретен, недискретен, индискретен (който не пази тайна); корпоративен, некорпоративен, инкорпоративен (присъединен); сцениран, несцениран, инсцениран (нещо с цел заблуда, в сцена). От посочените примери е видно, че представките “не” и “ин” дават различно съдържание и значение на определенията в конкретната терминологична триада.

По отношение на терминологичната триада, която е обект на настоящата публикация (формално, неформално и информално), тя произхожда от латинската дума “formo” със значение “давам вид на нещо, оформям”, “изработвам, създавам, приготвям”, но и “уреждам, нареждам, напътствам, възпитавам, облагородявам, приучвам” (Латинско-български речник, с. 270). Конкретно „in-formis” означава без форма, неоформен, а „in-formo” означава давам вид, представям си, възпитавам (Пак там, с. 337). Представката „in” в зависимост от думата, пред която е поставена (за място, за време или за други отношения), варира от „в, но, до, за, на“ до „спрямо, срещу, против“, а не само частица за отрицаване. В този смисъл “информално” би могло да се представя на български език като “извънформално”, “безформено”, “неоформено”, дори “доформално” или “аформално” по примера на терминологичната триада морално, неморално и аморално, но това би нарушило логически издържаната терминологична триада формално, неформално, информално, която носи в себе си евристичен заряд и потребност повече от философско, отколкото от лингвистично осмисляне.

Научната провокация, която поемаме в настоящата разработка, е да видим как определението «информално» като терминологична компонента, би могло да променя значението и на други обекти на анализ (определяеми), т. е. да се

провери доколко работи и в друг, а не само в образователен контекст. Резултатите, до които достигнахме, ни насърчиха да окажем определението «информално» като съществено предизвикателство към философията на ХХІ век. Защото тя просто няма да може високомерно да го задгърби, задмине или заобиколи като някакъв емпиричен феномен. Тя ще трябва да го разнищи, да го обясни, да го види в цялост, но не самостоятелно, защото не такава е неговата природа, а като съществена част от триадични структури, които обхващат цялата битийност на социума. Оттук произтича и следната наша изследователска теза.

На фона на все по-голямото унифициране на глобализацията се свят чрез масовото производство, компютърните програми и медийните формати се поражда трайна уравниваща тенденция към **персонализиране на антиглобалния личен свят чрез информализация на битието.**

За проекциите на тази информализация предлагаме набор от терминологични триади с определенията формално, неформално, информално, като търсеният акцент пада върху информалното.

III. Доказателствата

Предложените примери са представени възможно най-кратко и в този смисъл схематично, поради ограничения обем на публикацията. Всеки от тях би могъл да бъде обект на отделно тематично изследване. Поради по-детайлното разглеждане на образователната триада в друга наша публикация (Желязкова (Тея), Таня. 2010, с. 164-180), приемаме за достатъчно вече изложеното тук за **формалното, неформалното и информалното образование.** (За информалното образование виж и Encyclopaedia of informal education.)

Започваме с триадата на познанието. **Формализацията на познанието** се осъществява във формализирани структури (училища, университети, научни институти), чрез формализирани процедури (как да се случва) и води до формализирани резултати (научни форуми, научни публикации, научен статус). **Неформалното познание** се развива в неформални структури (съвети и центрове без съдебна регистрация) чрез неформални процедури (как би могло да се случва) и преследва неформални резултати (самиздат, неформализирани дискуссионни клубове, неформален статус). **Информализацията на познанието** е свързана с индивида (няма структури), няма предписани процедури (използва принципа “проба-грешка”) и постига информални резултати (“приятелски” кръг, предаване на опита, личностен статус).

Доста интересна е триадата на икономиката. **Формалната икономика** е свързана със законово регламентираните икономически и търговски отношения на производство, доставка и потребление на стоки и услуги на пазарен принцип. **Неформалната икономика** се нарича още нерегламентирана, скрита, сива или сенчеста. Свързва се с т.нар. “черен пазар” и “плащане под масата”. Свързана е с възможността на субектите на икономиката да преследват своите цели в по-приемливи за тях условия спрямо тези, които съществуват в рамките на законите. Предизвикателство за нас беше да дефинираме **информалната икономика**, свързана с некорпоративни домашни и родови стопанства и индивидуални производители, произвеждащи продукти и предоставящи услуги

в рамките на микрообщността на непазарен принцип под формата на самозадоволяване, бартер или дарение. Тя е част от т. нар. социална (домашна, общностна) икономика. Реализирането на продукти или услуги на непазарен принцип е ключовото различие с неформалната икономика (за която често я представят), свързана със сивата икономика, която не само работи на пазарен принцип, но понякога навлиза в т. нар. черен или криминален пазар. Участниците в неформалната икономика са непазарни субекти.

Във **формалната практика** се изпълняват приети предварително официални стандарти. В **неформалната практика** се прилагат приети ad hoc правила. В **неформалната практика** присъства свободното изпълнение.

Формалният опит е оценяван и сертифициран, **неформалният опит** – професионално признаван, а **неформалният опит** наричаме житейски.

Формалните дейности са свързани с работата, **неформалните дейности** – със семейството, а **неформалните дейности** заемат личното ежедневие и свободното време.

Трудът също може да бъде **формален** (с договор срещу заплащане), **неформален труд** (без договор срещу заплащане) и **неформален труд** (без договор и без заплащане, в домакинството).

Формалната среда е регламентирана чрез кодекси, закони, наредби, правилници. **Неформалната среда** се определя чрез договорени вътрешни правила в дадена група или общност. **Неформалната среда** е свободна от регламентация като лично пространство.

Формални са отношенията, които хората имат във формална среда, **неформални отношения** се пораждат в неформална среда, а **неформалните отношения** зависят изцяло от избора на личността.

Формалната култура е институционализирана, **неформалната култура** е плод на самоволни културни общности (включва домашната култура), а **неформалната култура** е личната култура на самосътворяващия се човек. Тази триада изразява начина за представяне на културата, а не нейното съдържание.

Могат да бъдат представени още триади, но и изложените десет са достатъчни, за да предложим развитие на тезите, изложени от Евгений Дайнов в документа “Неформалността в България: какви политики?”, представен на среща на Европейската комисия, проведена в Брюксел (май 2004 г.) От използваните дефиниции е видно, че под “informal” в документа на английски език се има предвид “неформално” на български език. Причината, според нас, се корени не в недоразработената все още теория, върху която биха се основоположили предложените от нас триади, а в терминологичната грешка “неформално” и “информално” да се приемат за синоними. В този смисъл приемаме под условие и тезата, че “Предмодерните общества са неформални. Съвременните общества са формални.” (Пак там), защото, от една страна, сме съгласни предмодерните общества да се определят като неформални, но от друга страна, логиката на нашето изследване ни води към идеята за допускането, че след постмодерната епоха вече се появяват параметрите на нова епоха, в която започват да изкрystalлизират белезите на информалното, когато обаче неформално и

информално не се приемат за синоними нито в българския, нито в английския език. Но това ще бъде обект на бъдещо наше изследване.

VI. Изводи

Всяко едно общество може да се развива успешно като равновесна система между противоположни тенденции. Затова е напълно естествено в условията на новия космополитен модел да се засили тенденцията за оличностяване на света. Защото индивидуалната вселена е микромодел на глобалната Вселена. «Автономността» означава способност на човешките същества да разсъждават самосъзнателно, да бъдат саморефлективни и самоопределящи се. Тя включва способност да действаш по принцип като автор или творец на собствения си живот в публичната и в частната сфера.» (Хелд, Д., 2004, с. 221-222).

Инструментът за тази автономност се нарича информализация. Информализацията е все по-разрастваща се тенденция в света на глобализацията, електронизацията и персонификацията като опит да се избяга от унификацията, масовизацията и космополитизацията. Защото животът си тече по своя информален и оличностен път за всеки *Homo creabilis* (самосътворяващ се човек).

Тази тенденция на съ-съществуване на глобална формализация и личностна информализация неизбежно поставя на изпитание аналитичните и интерпретативните способности на съвременната философия. Защото и глобалните философии се заместват от индивидуалистични философии, които преосмислят света като цяло през призмата на неговата съставна част, каквато е отделната автономна личност. Това обстоятелство ще наложи появата и на нова информална епистемология. Една от задачите на тази епистемология следва да бъде обяснение на опитологията като рационално осмисляне на познанието, придобито по пътя на преживяното в индивидуалния опит като част от опита на общността. Защото този опит ще става все по-ценен за разбирането на ставащото в новото време, а неговото отсъствие ще води до непълнота в осмислянето на философската картина на света.

ЛИТЕРАТУРА

- Дайнов, Евгени.* Неформалността в България: какви политики? Документ, представен в "Неформалната заетост" на среща на Европейската комисия, проведена в Брюксел (май 2004 г.).
- Димитров, Асен.* Сложност и смисъл или за интелигентността. С. 2003.
- Желязкова (Тея), Таня.* Информалното образование като значим елемент от образователната триада. – Стратегии на образователната и научната политика, 2010, бр. 2.
- Желязкова-Тея, Таня.* Информалното образование – необходим инструмент в обществото на знанието. В: Общество на знанието и хуманизмът на XXI век. Осма национална научна конференция с международно участие. С., 2010, 540-548.

- Войнов, М. Ал. Милев. Латинско-български речник. Четвърто стереотипно издание, С., НИ, 1990.
- Попова, Мария. Терминът – инструмент на знанието. - Български език и литература, година LV, книжка 2, 2013.
- Речник на чуждите думи в българския език. Трето преработено и допълнено издание, С., НИ, 1970.
- Хелд, Дейвид. Демокрацията и глобалният ред. От модерната държава към космополитно управление. С., 2004.
- Clarijs, Rene. The Similarities and Differences in Europe concerning NFE. In: Leisure and Non Formal Education. Prague, 2008.
- COUNCIL RECOMMENDATION of 20 December 2012 on the validation of non-formal and informal learning (2012/C 398/01). Превод на български език: ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА от 20 декември 2012 година относно валидирането на неформалното и самостоятелното учене (2012/C 398/01).
- Encyclopaedia of informal education* (<http://www.infed.org/i-intro.htm>).